

Jacques Ellul

**Islám és
zsidó-kereszténység**

Bencés Kiadó
Pannonhalma, 2007

Tartalom

Előszó (<i>Alain Besançon</i>).....	5
Bevezető megjegyzések (<i>Dominique Ellul</i>)	31
A konformizmus három pillére	
Bevezetés.....	41
Mindannyian Ábrahám fiai vagyunk.....	55
A monoteizmus	67
A Könyv vallásai.....	87
Függelék: Jacques Ellul előszava	
<i>Bat Ye'or The Dhimmi. Jews and Christians</i> <i>under Islam</i> című könyvéhez	103
Jegyzetek	123

A konformizmus három pillére

Bevezetés

Lassan mintegy tíz éve, hogy a francia értelmiségiek szinte kivétel nélkül mértéktelen szeretettel fordulnak az iszlám felé. Szüntelenül az iszlám dicséretét olvashatjuk mindenütt. A legfőbb abszolútum vallása, gazdag civilizáció, mély humanizmus, spirituális áhítat – természetesen mindezt szembeállítják barbár civilizációnk durva materializmusával, a pénz utáni sóvárgásunkkal, a munka iránti szenvedélyünkkel, a technika dehumanizáló hatalmával. Többször olvastam már azt is, hogy a szaracénok felett 732-ben Poitiers-nál aratott megsemmisítő győzelem csapást jelentett civilizációnkra nézve, mert az arabok ezerszer civilizáltabbak voltak, mint Martel Károly francia barbárjai, és ha akkor az arabok győznek, mi egy jóval fejlettebb civilizáció, kultúra és társadalmi rend előnyeit élvezhattük volna. Kiemelik a granadai királyság értékeinek kiválóságát,

a művészetet és az irodalmat tekintve egyaránt, és hát sajnos ismét csak a barbár északiaknak sikerült legyőzniük ezt az oly szép építményt. Azt is olvastam, hogy be kellene iratkoznunk a muszlim bölcsesség és spiritualitás iskolájába, ott rálelnénk nyugati világunk elviselhetetlen jelentéktelenségének magyarázatára és ellensúlyára.

Egyesek bátran nekiláttak, hogy eloszlassák az arab és a török hódítások során elkövetett mészárlásokról szóló, nyugatiak által kitalált „legendákat”. Mások azt igyekeztek bizonyítani, hogy mindig is az európaiak kötöttek bele az arab országokba, sőt még azt is olvashattam, hogy az európaiak szeltek át a Földközi-tengert kifosztva a partvidékeket, nem pedig a berber kalózok, amit egyébként az is látványosan bizonyít, hogy e „kalózok” egyik vezére, Barbarossa európai volt! Barátaim egyik figyelemre méltó intellektusa pedig kijelentette előttem, hogy a Korán „a világ valamennyi költeménye közül a legnagyobb és a leg-tökéletesebb”. Folytathatnám a számos francia értelmiségi iszlám iránti lelkesedéséről és csodálatáról tanúskodó megnyilatkozások felsorolását. Hogy ne maradjak le, én is elkezdtem tanulmányozni a Koránt, egy rövid összefoglalását a *hadísznak*,⁹ iszlámra vonatkozó könyveket, ám végül semmi olyasmit nem találtam bennük, amiről mások áradoztak. Ugyanakkor jól tudom, hogy teljesen felesleges efféle intellek-

tuális szenvedélyeket vitatni, és felmérhetetlen munka lenne hozzákezdeni a „Korán – muszlim társadalmak – hódítások” háromszög feltáráshoz, mert a hódítások és a legyőzöttek helyzetének részletei meghaladják kompetenciámat,¹⁰ ahogyan egyébként a Korán komoly tanulmányozása is, ezt ugyanis arabul kell olvasni, ha nem akarunk durva értelmezésbeli hibákat elkövetni.¹¹ De továbbra is megoldhatatlan rejtély maradt számomra: hogyan tévedhettek ilyen óriási mértékben az arabista értelmiségiek nemzedékei az iszlámot illetően, amikor azt terrorként és fenyegetésként mutatták be? Hogyan alakulhatott ki általánosan elfogadott álláspont az iszlám hódításokkal kapcsolatban (ahogy ma mondják: téves tényekre alapozva), hogyan élhettek a Földközi-tenger partvidékén élő népeség nemzedékei a berber kalóztól félve, és így tovább? Egy szilárd, de ma már teljes mértékben hamisnak tartott közvélekedés kialakításának titka rejlik ebben, és nem tudok róla, hogy valaha is magyarázatot adtak volna rá, vagy akár csak vizsgálták volna.

Napjainkra azonban „korrigálták” a helyzetet, és visszaállították az „igazságot”. A Korán imádságoskönyv, kiemelkedően misztikus jellegű (és tudjuk, hogy a *dzsihadot*, a szent háborút nem az ellenség ellen irányuló háborúként, hanem a lelkünkben lefolytatandó spirituális küzdelemként magyarázzák). A muszlim „hódítások” is felettebb békés jellegűek

voltak, és a témát érintő írások előszeretettel fogalmaznak homályosan (például az *Encyclopedia Universalis*-ban ez áll: „A VIII. századtól a XI. századig az iszlám elterjedt...”, de azt gondosan kerüli, hogy elmondja, hogyan. Magától „terjedt el”, mágikus vagy spirituális módon...) Ami pedig a mészárlásokat, a keresztény népek elnyomását stb. illeti: mindezek pusztán legendák, amelyek azért terjedtek el Nyugaton, hogy igazolják hódításainkat. Mert hiszen ebben az egész történetben mi, európaiak vagyunk a bűnösök. És hosszasan részletezik a kereszties háborúkat, az európaiak borzalmas beavatkozását a békés Közel-Keleten (de elmulasztják, hogy szóljanak az arabok Bizánci Birodalomban végbevitt hódításairól!). Ily módon a múlt, a történelem az arab népek számára teljes mértékben kedvező újraírásának vagyunk tanúi, a Korán újraértelmezésének, illetve az iszlám valamennyi intellektuális és spirituális irányzatát befogadó nyitottságra irányuló szándéknak.

Mégis fel kell tennünk a kérdést: vajon minek köszönhető ez az egyszerre mélyreható és látványos változás? Egy ilyen „fordulatnak” nem lehet csupán egyetlen oka. Tehát különböző tényezők együttes szerepét kell kutatnunk.

Először is nyilvánvaló és súlyos tény az igen nagyszámú maghrebi jelenléte, Franciaországban legalább ötmillió [1991]. Tehát már nem tekinthetünk úgy ezekre a népekre, mint akik távoliak és idegenek (tehát akik-

kel nincs kapcsolatunk). Kénytelenek vagyunk kapcsolatban lenni velük. A fő evidencia pedig, amelyet szüntelenül hangoztatnak nekünk: nélkülözhetetlenek a francia gazdaság számára. Nem vagyunk messze attól az állítástól, hogy az *egész* gazdaság az ő munkájukon alapul. Ha a maghrebiek nem lennének itt, minden összeomlana, mivel a franciák nyilvánvalóan képtelenek dolgozni. Következésképpen távolról sem mi teszünk nekik szívességet (nem Franciaország, a menedéket nyújtó terület, amely befogadja a politikai üldözötteket vagy az olyan nyomorúságos országokból érkező szerencsétleneket, amelyek nem tudják eltartani teljes népességüket), hanem a külföldiek nyújtanak nekünk felbecsülhetetlen szolgálatot, és mi tartozunk nekik hálaival. Ráadásul gyakran épp olyan munkákat végeznek, amelyeket a franciák nem *akarnának* elvállalni, a legfáradságosabb vagy legundorítóbb tevékenységeket, olyannyira, hogy a „szegények” közé soroljuk őket (még ha jól tudjuk is: elég pénzük van ahhoz, hogy otthon maradt családjuknak is juttassanak belőle). Fényűző társadalmunk szegényei ők (bár figyelemre méltó tény, hogy a „hajléktalanok” között egyet sem látunk közülük). Tehát az emberek, elsősorban a keresztények szíve megesik rajtuk, és meghallgatják minden kérésüket. Ráadásul idegenek is („Úgy bánj az idegenekkel, mint családtagjaidal” [vö. Kiv 22,20, 23,9; Mt 25,34–46] – jut eszükbe a keresztényeknek),

tehát nagyobb segítséget kell nyújtani nekik, mint másoknak.

Igen, mondhatjuk erre, csakhogy mennyiben érinti mindez az iszlámról alkotott felfogásunk változását és a felé való nyitást? Ezek az emigránsok általában csak névlegesen, tisztán formálisan muszlimok. Ahogyan a franciák 50%-a „katolikus”, ők is megtartják a szertartásokat, az ünnepeket, a munkaszüneti napokat... de ez minden. A valóságos helyzet megértéséhez számot kell vetni a „vallási maradvány” jelenségével, amelyet másutt tanulmányoztam – vagyis azzal, hogy egy névleg, a hagyományból és a családjától örökölt valláshoz tartozó ember mindig képes újra buzgó, sőt néha szektás módon vallásossá válni, ha valamilyen „sokkhatás” éri, például üldöztetés, egy kisebb misztikus csoport körében megtapasztalt ráismerés a hitre, egy másik vallást gyakorló országban elszenvedett igazságtalanság stb. A megőrzött szertartások nyitottá és befogadóvá teszik az embert a vallásos újjászületésre. Jelenleg ennek lehetünk tanúi, legalábbis Franciaországban. Egyrészt a világi társadalomban való elmerülés a jellemző (ami érthetetlen olyan ember számára, aki iszlám világban nőtt fel), másrészt jól tudjuk, hogy az iszlám szinte mindenütt fellendülőben van. És mivel a média ezt terjeszti és sugározza, olyan arányokat ölt, amelyekkel a valóságban talán nem is rendelkezik (például a Front Islamique du Salut Algériában a hatóságok által kor-

dában tartott törpe kisebbség, azonban Franciaországban nagy hatást fejt ki az algériaiak körében). E két tényező hozzájárul ahhoz, hogy a muszlim vallás újra erőre kapjon a Franciaországban élő maghrebieknél.

Több tényezővel állunk hát szemben, amelyek együttesen erőltetik rá a médiára, az értelmiségiekre és a maghrebiek csoportjaival kapcsolatban élő népeségre a muszlim jelenséget. Ez azáltal nyer jelentőséget, hogy új dolog. Zsidók vagy protestánsok csoportja nem okoz problémát, mert hozzászoktunk már létezésükhöz. Nincs benne semmi újdonság vagy meglepetés, tehát figyelmünk nem irányul a hitükre. Viszont a muszlim hit a figyelem középpontjában áll, és értelmiségünk tagjai nem tehetnek mást, igyekeznek megismerni és megérteni. Tehát vonzódnak ahhoz, ami harminc évvel ezelőtt még elhanyagolható jelenségnek tűnt (kizárólag szakértők érdeklődtek az iszlám iránt), ám napjainkban már megkerülhetetlen. Mindez pedig azért vált ki fokozott hatást, mert még mindig rossz a lelkiismeretünk a harmadik világ népeivel szemben, mindenféle szempontból. Rossz a lelkiismeretünk, mert hódítók („gyarmatosítók”) voltunk, és azzal igazoltuk magunkat, hogy a civilizációt terjesztjük, pedig csak élő kultúrákat pusztítottunk el. Rossz a lelkiismeretünk, mert gyarmatosítóként kizsákmányoltuk őket. Bizonyára túloznak, akik azt állítják, hogy Európa gazdasági fellendülése kizárólag a harmadik világ

kizsákmányolásának köszönhető, ám az igaz, hogy néhány területen a harmadik világtól szegényletesen alacsony áron beszerzett nyersanyagok szolgálták a nyugati „fejlődést”. Tehát rossz a lelkiismeretünk, amit bizonyára főleg az értelmiségiek érznek át (de nyilván jó néhány keresztény is), és ez most szimpátiát eredményez mindaz iránt, ami afrikai, maghrebi stb.

Azért én hozzáfűznék ehhez egy meglehetősen gonosz megjegyzést: rossz lelkiismeretünk csak attól a pillanattól kezdve alakult ki, amikor legyőztek minket. Amíg mi voltunk a legerősebbek, addig a „civilizáció terjesztőinek” magabiztos öntudatával léptünk fel. A Maghreb népei iránti érdeklődésünket például az ő győzelmük, az ő katonai erejük váltotta ki, ahogyan a Közép-Kelet népei iránti érdeklődésünk kezdete is összefügg az olaj jelentőségével és az olajválsággal (1973–1974). Az iraki háború pedig valójában teljes sikert jelentett az arab világ számára, mert megnyeréséhez a teljes amerikai haderőt mozgósítani kellett. Tehát ma már tiszteletet tanúsítunk, nagy tiszteletet: immár nem mi vagyunk a legerősebbek. Ily módon a kizsákmányolt egyszerű maghrebi segédmunkások iránt tanúsított jóakarát, a nyugatiak rossz lelkiismerete a múlt miatt, az új hatalmak iránt tanúsított tisztelet – minden összejátszik, hogy az arab jelenségre irányítsa a figyelmet, és érdeklődést váltson ki belőlünk. Érdeklődést minden iránt, természetesen a vallásuk

íránt is, amely ezzel egy időben, ahogy fent már megjegyeztük, újjászületik a maga rendíthetetlenségében az arabok körében. Ez tehát az általános helyzet, és ami igazán különös: tendencia mutatkozik az iszlámhoz való csatlakozásra.

Nézzük először a franciák többségének esetét, akik laikusok és szabadgondolkodók: amíg a laicitás küzdelmet és elérendő célt jelentett, értelmet adott azok életének, akik (elsősorban) a katolikus egyház ellen küzdöttek. Ám amióta a laicizmus, a köztársaság, az agnoszticizmus meggyökeresedett, már nem vált ki jelentős érdeklődést! Ez pedig ellentmondásos társadalmunkban igen jelentős tényezőkkel jár együtt: egyáltalán nem létezik már erkölcs (tág értelemben, ami életalakító, nem pusztán konformizmust szül), már nem hiszünk semmiféle értékben, a legutolsó értékek is végleg eltűntek, mint például a patriotizmus vagy a szocializmus. Már nem hiszünk semmiben. Nem találunk magunknak valódi dolgokat, hiszen a pénzkereset vagy a sebesség megszállottsága nem elegendő ahhoz, hogy értelmet adjon az életünknek. De ne értsen félre az olvasó: semmiféle értéket nem tulajdonítok az ideológiáknak (amelyekről jól tudom, milyen veszélyesek lehetnek – nácizmus, kommunizmus), mindössze azt állítom, hogy egyetlen társadalom sem képes fennmaradni általánosan elfogadott hitrendszer és ideológia nélkül, amely összetartja. És hirtelen cso-

dával határos módon megjelenik egy erős hit a maga szerkezetével, amely képes értelmet adni: fennhangon hirdetett igazság, szertartások, sajátos erkölcs, abszolút értékű magatartásformák, rendíthetetlenség... Hogyan is ne vonzódnánk ehhez a túláradó gazdagsághoz, amely be akarja tölteni ürességünket? A fundamentalistáktól nyilvánvalóan félünk, de már oly sok jámbor és kellemes társaságot jelentő muszlim van körülöttünk – úgyhogy, miért is ne? Az értelmiségiek az értelem és az igazság lehetőségének újjászületését látják hitükben (miközben megfosztják ezt az igazságot vallásos jellegétől; de hát oly sok gazdagságra lehet lelni a muszlim filozófusoknál, oly sok, általunk korábban nem ismert tudással ajándékoztak meg minket – al-Kindi, al-Farabi, Avicenna, Averroës... Végre megszabadulhatunk a hegeli küzdelem monotóniájától...!).

Más szóval, a muszlim világ erőteljes megjelenése a nyugati világ valamennyi szintjén nem annyira veszélyt hordoz, mint inkább kultúránk újjáéledésének lehetőségét. Rövid áttekintésünkben még nem esett szó a keresztényekről. Ők is ismerik az iszlám vonzerejét, amelyet annak közelsége, komolysága, szigorúsága és a kereszténységgel való oly sok (látszólagos) rokon vonása vált ki. Szaporodnak a muszlimok és a keresztények közötti tanácskozások. Márpedig valahány tanácskozáson részt vettem, mindig azt tapasztaltam, hogy a keresztények nagyon visszafogottak állításaikat

tekintve. Már egyáltalán nem látjuk a tiszta és önmagát határozottan képviselő kereszténységet. Egy ilyen tanácskozáson hallhattam egy neves katolikus teológust „Isten”-ről beszélgetni egy muszlim teológussal anélkül, hogy fenntartása lett volna, milyen Istenről van szó, és úgy ért véget a tanácskozás, hogy sikerült még csak ki sem ejtenie Jézus Krisztus nevét. Mert a keresztényeket a fentiekben említett okokon túl mégiscsak vonzza ez a rendíthetetlen és töretlen, végletes logikai szigorral fellépő vallás, amely neves misztikusokat tudhat magáénak. Ezek a keresztények jól érzékelik közös vallásuk elpuhultságát, a kereszténység iránt tanúsított általános érdektelenséget (miközben azt is látják, hogy társadalmunkban nagy szükség van hitre, értelemre stb.). A templomok kiürülnek. Már egyáltalán nem történik erőfeszítés az evangelizációra, a templomhoz kapcsolódó csoportok sorra eltűnnek... Sokan sokféle módszerrel próbálkoztak, de a fiatalokat százféle más dolog vonzza. Meg akarták újítani a liturgiát, de nem gondolkodtak el azon az egyszerű tényen, hogy csak azok ismerik majd fel, hogy ez a liturgia nyitottabb, elevenebb stb., *akik rendszeresen járnak misére és egyéb liturgikus alkalmakra*. A kívülállók semmit sem tudnak róla, nem vonzza őket, nem tartozik rájuk. És ehhez képest... van egy teljes egészében vallásos nép (hiszen a keresztények még mindig generikus értéket tulajdonítanak a „vallásnak”, a „ke-

reszténység” számukra csak egy vallás a többi közül). Másutt már kimutattam a vallás és a bibliai kinyilatkoztatás közötti éles ellentétet, itt ezt nem ismétlem meg. Tehát iszlám és kereszténység – mindkettő ugyanúgy vallás. Kétségtelen, hogy ezek a keresztények nem akarják megtagadni Jézus Krisztust, távol álljon tőlem a gyanú! De ezenkívül (és hát már oly sokféle értelmezése volt a kereszténység sajátos jellegének) nem lehetne egyezési pontokat találni? Legalább olyanokat, amelyek alapján dialógust lehet kezdeményezni. A folyamat ezzel kezdődött, és meg kell mondanunk, elég jól sikerült. Elegendő egyes sajátosságokat letompítani, és figyelmen kívül hagyni azt, hogy a muszlimok hogyan ítélik meg a keresztényeket és a zsidókat (ami nem változott). Aztán néhány éve (keresztény oldalról) neki láttak felkutatni a rokonítható elemeket, ami végül is elég könnyűnek bizonyult. Először is vitathatatlan, hogy ezek a vallások monoteisták. Továbbá a „Könyv” vallásai: mindegyiknek van szent könyve – micsoda nem várt szerencse, micsoda közös alapvonás! Végül pedig eszükbe jutott, hogy az arabok Izmaeltől származnak, következésképpen mindannyian Ábrahám leszármazottai vagyunk.

Éppen az iszlám és a kereszténység rokonságát állító fenti három érv sikere miatt döntöttem rövid vázlatom megírása mellett. Meg fogom vizsgálni e három alaptételt, azt remélve, hogy sikerül kimutatnom: légből kapottak, és a szavak mögött semmi sem rejlik

Jegyzetek

- 9 *Hadisz* ('hír'): A verbálisan terjedő, később rögzített és gyűjteményekbe foglalt ismeret különleges fajtája. Lényege, hogy valamely tekintélyes, szavahihető férfiú hivatkozik Mohamed próféta egy kortársára, aki szerint a próféta az adott szituációban ezt és ezt mondta. (Forrás: Ázsia E-Tár, www.terebess.hu – a szerk.)
- 10 E hiányt pótolják Bat Ye'or alapvető fontosságú munkái, amelyek közül az első, a *L'Occident entre djihâd et dhimmitude* radikális álláspontot képvisel. [Jacques Ellul itt Bat Ye'or kéziratának eredeti címét idézi, amelyhez előszót írt. A könyv 1991 szeptemberében jelent meg a Cerf kiadónál, *Les Chrétientés d'Orient entre Jihad et Dhimmitude: VIIe–XXe siècle* címmel.]
- 11 Jean Bichon barátom, aki kitűnő arabista volt, és tökéletesen ismerte a Koránt, hátrahagyott néhány vitathatatlan kritikai tanulmányt.